

Rudolf Sikora

Tušenie energie. 1981

Potrebujeme postliberálny poriadok (teraz)

Yuval Noah Harari*

Počas niekoľkých generácií sa svet riadil tým, čo dnes nazývame „globálny liberálny poriadok“. Za týmito vznešenými slovami je myšlienka, že všetci ľudia majú spoločné isté základné skúsenosti, hodnoty a záujmy, a že žiadna skupina ľudí nie je vo svojej podstate nadradená voči všetkým ostatným. Spolupráca je teda rozumnejšia ako konflikt. Všetci ľudia by mali spolupracovať, aby chránili svoje spoločné hodnoty a presadzovali svoje spoločné záujmy. A najlepší spôsob, ako pestovať takúto spoluprácu, je uľahčiť pohyb ideí, tovaru a ľudí po celom svete.

Aj keď má globálny liberálny poriadok mnoho nedostatkov a problémov, ukázalo sa, že je lepší ako všetky iné možnosti. Liberálny svet začiatku 21. storočia je bohatší, zdravší a pokojnejší než kedykoľvek predtým. Po prvý raz v ľudských dejinách zomiera v dôsledku hladu menej ľudí než na obezitu; epidémie zabíjajú menej ľudí než staroba; a násilné činy menej ľudí než nehody. Keď som mal šesť mesiacov, vďaka liekom, ktoré objavili zahraniční vedci vo vzdialených krajinách, som neumrel na epidémiu. Keď som mal tri roky, vďaka pšenici, ktorú vypestovali zahraniční farmári tisícky kilometrov ďaleko, som neumrel od hladu. A keď som mal jedenásť rokov, vďaka zmluvám, ktoré podpísali zahraniční vodcovia na opačnej strane planéty, ma nevykazala z povrchu zeme jadrová vojna. Ak si myslíte, že by sme sa mali vrátiť k nejakému predliberálnemu zlatému veku, uveďte, prosím, rok, v ktorom bolo ľudstvo na tom lepšie než na začiatku 21. storočia. Bol to rok 1918? 1718? 1218?

Napriek tomu ľudia na celom svete strácajú vieru v liberálny poriadok. Nacionalistické a náboženské názory, ktoré privilegujú jednu skupinu ľudí na úkor všetkých ostatných sú opäť v móde. Vlády stále viac a viac obmedzujú voľný tok ideí, tovaru, peňazí a osôb. Všade sa vynárajú múry, na zemi aj v kybernetickom priestore. Pristáhovalectvo sa nenosí, v móde sú dovozné clá.

Ak sa liberálny poriadok rúca, aký nový typ globálneho poriadku by ho mohol nahradiť? Tí, ktorí spochybňujú liberálny poriadok, tak až dosiaľ robia prevažne na národnej úrovni. Majú veľa predstáv o tom, ako presadzovať záujmy svojej krajiny, nemajú však schodnú víziu, ako by mal fun-

* Pôvodne vyšlo ako *We need a post-liberal order now* v sekcii *Open Future* časopisu *The Economist* 26. septembra 2018.

govat svet ako celok. Napríklad, ruský nacionalizmus môže byť obstojným návodom na to, ako riadiť záležitosti Ruska, ale ruský nacionalizmus nemá žiadny plán pre zvyšok ľudstva. Pravda, iba ak sa nepremení na imperialismus a nepovolá jeden národ, aby si podmanil celý svet a vládol mu. Pred storočím sa viaceré nacionalistické hnutia skutočne zapodievali takýmito imperialistickými fantáziami. Dnešní nacionalisti, či už v Rusku, Turecku, Taliansku alebo Číne, zatiaľ neobhajujú podrobovanie si sveta.

Namiesto násilne vybudovanej celosvetovej ríše niektorí nacionalisti, napríklad Steve Bannon, Viktor Orbán, Liga severu v Taliansku a britskí zástancovia brexitu, snívajú o „Nacionalistickej internacionále“. Tvrdia, že v súčasnosti všetky národy čelia rovnakým nepriateľom. Strašiaci globalizmu, multikulturalizmu a prisťahovalectva hrozia zničením tradícií a identít všetkých národov. Nacionalisti celého sveta by sa preto mali spojiť a postaviť sa na odpor proti týmto globálnym silám. Maďari, Taliani, Turci aj Izraelčania by mali vybudovať múry, postaviť ploty a spomaliť pohyb osôb, tovaru, peňazí a ideí.

Všetky pokusy rozdeliť svet na jednoznačne určené národy doteraz skončili vojnou a genocídou.

Svet bude potom rozdelený na odlišné národné štáty, každý so svojou vlastnou posvätnou identitou a tradíciami. Všetky národné štáty by na základe vzájomnej úcty k týmto odlišným identitám mohli navzájom v mieri spolupracovať a obchodovať. Maďarsko bude maďarské, Turecko turecké, Izrael izraelský, a každý bude vedieť, kým je a kam vo svete patrí. Bude to svet bez prisťahovalectva, bez univerzálnych hodnôt, bez multikulturalizmu a bez globálnej elity - no s mierovými medzinárodnými vzťahmi a nejakým obchodovaním. Skrátka, „Nacionalistická internacionála“ si predstavuje svet ako sieť hradbou obohrnaných, ale priateľských pevností.

Veľa ľudí si určite myslí, že je to celkom rozumná vízia. Prečo nejde o funkčnú alternatívu k liberálnemu poriadku? Mali by sme pri nej upozorniť na dve veci. Po prvé, stále ide o pomerne liberálnu víziu. Predpokladá, že žiadna skupina ľudí nie je nadradená všetkým ostatným, že žiadny národ by nemal ovládnuť iné, s nimi rovné, že medzinárodná spolupráca je lepšia ako konflikt. Liberalizmus a nacionalizmus boli vlastne pôvodne navzájom úzko spojené. Liberálni nacionalisti 19. storočia, napríklad Giuseppe Garibaldi a Giuseppe Mazzini v Taliansku a Adam Mickiewicz v Poľsku, snívali presne o takomto medzinárodnom liberálnom poriadku národov nažívajúcich spolu v mieri.

Druhou vecou, na ktorú treba poukázať pri tejto vízii priateľských pevností je, že už bola vyskúšaná - a katastrofálne zlyhala. Všetky pokusy

rozdeliť svet na jednoznačne určené národy doteraz skončili vojnou a genocídou. Keď sa dedičom Garibaldiho, Mazziniho a Mickiewicza podarilo zvrhnúť multietnickú habsburskú ríšu, ukázalo sa, že nemožno nájsť jasnú hranicu oddeľujúcu Talianov od Slovincov či Poliakov od Ukrajincov.

To pripravilo pôdu pre druhú svetovú vojnu. Kľúčovým problémom tejto siete pevností je, že každá národná pevnosť chce trochu viac územia, bezpečnosti a bohatstva pre seba na úkor svojich susedov, a bez pomoci univerzálnych hodnôt a celosvetových organizácií sa súperiace pevnosti nemôžu dohodnúť na žiadnych spoločných pravidlách. Hradbami obohnané pevnosti sú zriedkakedy priateľské.

Ak ale náhodou žijete vnútri mimoriadne silnej pevnosti, napríklad v Amerike alebo Rusku, čo vás po tom? Niektorí nacionalisti naozaj prijali extrémnejší izolacionistický postoj. Neveria ani v celosvetovú ríšu, ani v globálnu sieť pevností. Namiesto toho celkom popierajú nevyhnutnosť akéhokoľvek globálneho poriadku. „Naša pevnosť by mala jednoducho zdvihnúť padacie mosty,“ vyhlasujú, „a zvyšok sveta nech ide do čerta. Mali by sme odoprieť vstup cudzím ľuďom, cudzím ideám a cudziemu tovaru, a pokiaľ sú naše múry pevné a strážcovia verní, koho zaujíma, čo sa stane cudzincom?“

Takýto extrémny izolacionizmus je však úplne odtrhnutý od ekonomickej reality. Bez celosvetovej obchodnej siete všetky existujúce národné ekonomiky skolabujú – vrátane ekonomiky Severnej Kórey. Mnohé krajiny nebudú bez dovozu schopné ani len zabezpečiť pre seba dosť potravy a ceny takmer všetkých výrobkov prudko stúpnu. V Číne vyrobená košeľa, ktorú nosím, ma stojí asi 5 dolárov. Keby ju vyrobili izraelskí robotníci z bavlny vypestovanej v Izraeli na izraelských strojoch poháňaných neexistujúcou izraelskou naftou, pokojne by mohla stáť desaťkrát toľko. Nacionalistickí vodcovia od Donalda Trumpa po Vladimira Putina teda môžu kopíť nadávky na celosvetovú obchodnú sieť, ale nikto z nich vážne neuvažuje o tom, že svoju krajinu z tejto siete úplne vyvlečie. A celosvetovú obchodnú sieť nemôžeme mať bez nejakého celosvetového poriadku, ktorý určuje pravidlá hry.

Každá národná pevnosť chce trochu viac územia, bezpečnosti a bohatstva pre seba na úkor svojich susedov, a bez univerzálnych hodnôt a celosvetových organizácií sa nemôžu dohodnúť na žiadnych spoločných pravidlách.

A čo je ešte dôležitejšie, či sa to ľuďom páči alebo nie, ľudstvo dnes čelí trom spoločným problémom, ktoré pohrdajú všetkými národnými hranicami, a ktoré možno vyriešiť iba prostredníctvom globálnej spolupráce. Sú to jadrová vojna, klimatické zmeny a rušivé dôsledky nových technológií. Nemôžete postaviť múr proti nukleárnej zime alebo globálnemu otepľovaniu

Rudolf Sikora

Z mesta von III. 1970. Záznam akcie. Spolupráca Ladislav Paule

a žiadny národ nemôže sám, bez cudzej pomoci regulovať umelú inteligenciu (UI) alebo biotechnológie. Nepostačí, ak iba Európska únia zakáže výrobu robotov-zabijakov alebo iba Amerika zakáže geneticky upravovať deti. Vďaka obrovskému potenciálu takýchto rušivých dôsledkov technológií, ak sa čo i len jedna krajina rozhodne vydať touto vysoko rizikovou cestou, ďalšie krajiny budú nútené nasledovať ich nebezpečný príklad zo strachu, že zostanú pozadu.

Preteky v zbrojení s využitím UI alebo preteky vo vývoji biologických zbraní sú takmer zárukou toho najhoršieho výsledku. Nech tieto preteky v zbrojení vyhrá ktokoľvek, porazeným bude pravdepodobne samotné ľudstvo. Pretože pri pretekoch v zbrojení sa zrútiť všetky regulácie. Uvažujme napríklad o vykonávaní experimentov genetického inžinierstva na deťoch. Každá krajina bude vyhlasovať: „My takéto experimenty vykonávať nechceme – my sme tí dobrí. Lenže ako vieme, že naši súperia to nerobia? Nemôžeme si dovoliť zostať pozadu. Preto to musíme robiť skôr ako oni.“

A podobne, uvažujme o vývoji autonómnych zbraňových systémov, ktoré sa môžu samostatne rozhodovať, či strieľať a zabíjať ľudí. Zase bude každá krajina vyhlasovať: „Je to veľmi nebezpečná technológia a mala by sa dôsledne regulovať. Nedôverujeme však našim súperom, neveríme, že ju budú regulovať, preto ju musíme vyvinúť ako prví.“

Jediné, čo môže zabrániť takýmto ničivým pretekom v zbrojení, je väčšia dôvera medzi štátmi. Nie je to nesplniteľné poslanie. Ak dnes Nemci sľubujú Francúzom: „Dôverujte nám, nevyvíjame robotov-zabijakov v tajnom laboratóriu pod Bavorskými Alpami,“ Francúzi pravdepodobne Nemcom veria, napriek hrozným dejinám týchto dvoch krajín. Takúto dôveru potrebujeme vytvoriť v celosvetovom rozsahu. Potrebujeme dosiahnuť bod, keď si Američania a Číňania budú navzájom dôverovať tak ako Francúzi a Nemci.

Rovnako potrebujeme vytvoriť celosvetovú záchrannú sieť, aby sme chránili ľudí pred hospodárskymi otrasmami, ktoré UI asi spôsobí. Automatizácia vytvorí obrovské nové bohatstvo v centrách špičkových technológií, napríklad v Silicon Valley, zatiaľ čo najhoršie následky budú pociťovať v rozvojových krajinách, ktorých hospodárstvo závisí od lacnej manuálnej práce. Bude existovať viac pracovných miest pre softvérových inžinierov v Kalifornii, ale menej pre mexických robotníkov v továrňach a vodičov nákladných áut. Máme síce globálnu ekonomiku, ale politika je stále veľmi národná. Ak nenájdeme riešenia pre narušenia spôsobené umelou inteligenciou na globálnej úrovni, mohli by skolabovať celé krajiny a výsledný chaos, násilie a prisťahovalecké vlny destabilizujú celý svet.

Z tejto perspektívy sa treba pozeráť na nedávny vývoj udalostí, napríklad na brexit. Samotný brexit nie je zlý nápad. Ale týmto by sa mala Británia a EÚ zaoberať práve teraz? Ako pomôže brexit zabrániť jadrovej vojne? Ako pomôže brexit zabrániť klimatickým zmenám? Ako pomôže brexit regulovať umelú inteligenciu a bioinžinierstvo? Brexit namiesto po-

moci len sťažuje riešenie všetkých týchto problémov. Každá minúta, ktorú Británia a EÚ vynakladajú na brexit, znamená jednu stratenú minútu, ktorá by mohla byť vynaložená na zabránenie klimatických zmien a regulovanie UI.

Aby ľudstvo v 21. storočí prežilo a prosperovalo, potrebuje účinnú globálnu spoluprácu, a doteraz jediný životaschopný projekt takejto spolupráce ponúka liberalizmus. Napriek tomu vlády na celom svete podkopávajú základy liberálneho poriadku a svet sa mení na sieť pevností. Ako prví pocítia dopad tí najslabší príslušníci ľudského spoločenstva, ktorí sa ocitnú bez akejkoľvek pevnosti ochotnej chrániť ich: utečenci, nelegálni migranti, prenasledované menšiny. Ak sa však naďalej budú dvíhať múry, nakoniec tú tlačenicu pocíti celé ľudstvo.

*Na vytvorenie kolektívnej identity ľudia takmer
vždy potrebujú spoločného hrozivého nepriateľa.*

*Dnes máme trochu: jadrovú vojnu, klimatické
zmeny a rušivé dôsledky nových technológií.*

Nie je to však náš neodvratný osud. Naďalej môžeme presadzovať skutočne globálnu agendu, ktorá ide nad rámec obvyčajných obchodných dohôd, a zdôrazňovať, že všetci ľudia majú byť lojálni k nášmu druhu a našej planéte. Identity sa vytvárajú počas krízy. Ľudstvo v súčasnosti čelí trojnásobnej kríze jadrovej vojny, klimatických zmien a rušivých dôsledkov nových technológií. Ak si ľudia neuvedomia, v akej ošemetnej situácii všetci sú a nespoja sily, asi túto krízu neprežijú. Rovnako ako totálna priemyselná vojna vytvorila „národ“ z mnohých nesúrodých skupín v predchádzajúcom storočí, tak by mohla v 21. storočí existenčná globálna kríza vytvoriť z rôznorodých národov kolektív ľudí.

Vytvorenie masovej globálnej identity sa nemusí ukázať ako nespĺniteľné poslanie. Koniec koncov, pociťovať lojalitu k ľudstvu a k planéte Zem nie je vo svojej podstate ťažšie ako pociťovať lojalitu k národu pozostávajúcemu z miliónov cudzích ľudí, ktorých som nikdy nestretol, a z početných regiónov, ktoré som nikdy nenavštívil. Na rozdiel od zaužívaného povedomia nie je na nacionalizme nič prirodzené. Nemá pôvod v ľudskej biológii ani psychológii. Pravda, ľudia sú skrz-naskrz spoločenské živočíchy lojálne voči skupine, lebo to máme vštepené v génoch. Milióny rokov však *Homo sapiens* a jeho hominidní predkovia žili v malých intímnych spoločenstvách, ktoré nemali viac ako pár desiatok členov. Ľudia si preto ľahko vybudujú lojalitu k malým skupinám, napríklad k rodine, kmeňu a dedine, v ktorých každý každého pozná. Sotva je však prirodzené, aby ľudia boli lojálni k miliónom úplne cudzích ľudí.

Takéto masové lojalities sa objavili iba v posledných pár tisícročiach - čo na harmonograme evolúcie znamená len včera ráno - a zlúčili sa, aby sa

vyrovnali s obrovskými problémami, ktoré nedokázali vyriešiť malé kmene samotné. V 21. storočí čelíme globálnym problémom, ktoré nedokážu samy vyriešiť ani veľké národy, a preto má zmysel presunúť aspoň niektorú našu lojalitu na globálnu identitu. Ľudia prirodzene pociťujú lojalitu k stovke príbuzných a priateľov, ktorých dôverne poznajú. Bolo nesmierne ťažké donútiť ľudí, aby pociťovali lojalitu k sto miliónom cudzích ľudí, ktorých nikdy nestretli. Nacionalizmus však presne toto dokázal. Teraz nám stačí iba prinútiť ľudí, aby pociťovali lojalitu k ôsmim miliardám cudzích ľudí, ktorých nikdy nestretli. To je oveľa menej skľučujúca úloha.

Je pravda, že na vytvorenie kolektívnej identity ľudia takmer vždy potrebujú nejakého spoločného hrozivého nepriateľa. Dnes však máme troch takýchto nepriateľov: jadrovú vojnu, klimatické zmeny a rušivé dôsledky nových technológií. Ak viete prinútiť Američanov, aby pred vami zomkli svoje rady, keď skríknete „Mexičania vám vezmú prácu!“, možno by ste dokázali prinútiť Američanov a Mexičanov, aby sa spojili, keď zvoláte „roboty vám vezmú prácu!“.

To neznamená, že ľudia sa úplne vzdajú svojej jedinečnej kultúrnej, náboženskej či národnej identity. Môžem byť súčasne lojalný k viacerým identitám - k svojej rodine, svojej dedine, svojej profesii, svojmu štátu a takisto k svojej planéte a k celému ľudskému druhu.

Je pravda, že niekedy by rôzne lojality mohli na seba narážať a vtedy nie je ľahké rozhodnúť sa, čo robiť. Ale kto povedal, že život je ľahký? Život je ťažký. Vyrovnajte sa s tým. Niekedy kladieme prácu pred rodinu, inokedy rodinu pred prácu. Rovnako platí, že niekedy dávame na prvé miesto národný záujem, ale sú aj také situácie, keď treba uprednostniť globálne záujmy ľudstva.

Čo to všetko znamená v praxi? Nuž, keď vás politici pri najbližších voľbách budú žiadať, aby ste ich zvolili, položte im štyri otázky:

- Ak vás zvolia, aké kroky podniknete, aby ste zmenšili riziko jadrovej vojny?
- Čo podniknete, aby ste znížili riziko klimatických zmien?
- Čo podniknete na reguláciu rušivých dôsledkov nových technológií, napríklad UI a bioinžinierstva?
- A nakoniec, ako si predstavujete svet v roku 2040? Aký je podľa vás najhorší možný scenár vývoja a aká je vaša vízia najlepšieho možného scenára?

Ak niektorí politici týmto otázkam nerozumejú alebo ak ustavične hovoria o minulosti bez toho, aby dokázali sformulovať zmysluplnú víziu pre budúcnosť, nevoľte ich.